

ВПЛИВ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ АСПЕКТІВ НА РІВЕНЬ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

І.С. Пономарьова,

Черкаський державний технологічний університет

Процес промислового розвитку економіки України безпосередньо залежить від інституціональних аспектів економічного життя, зокрема, розвитку сфери права та захисту прав власності. Масштабні процеси роздержавлення та приватизації промислових підприємств, а саме: передача цих підприємств у власність їх колективів на акціонерній основі і, в переважній більшості, утворення відкритих акціонерних товариств (у першу чергу, в машинобудуванні) не дали бажаних результатів. Тобто близько десяти років функціонування цих підприємств як АТ не викликали зростання інвестиційної активності, зокрема, серед самих акціонерів – робітників підприємства, та, відповідно, не призвели до реального збільшення обсягів виробництва промислової продукції. Хоча, як свідчать статистичні дані, виробництво переважної частки промислової продукції забезпечується саме підприємствами з колективною формою власності, а саме – АТ. Розподіл промислових підприємств та обсяг промислового виробництва за формами власності подано у таблиці 1¹.

¹Статистичний щорічник України за 2002 рік // Державний комітет статистики України. – К.: Видавництво “Консультант”, 2003. – С. 431.

**Розподіл промислових підприємств та промислового
виробництва (у дужках) за формами власності
та видами діяльності у 2002 р., %**

	Державна власність	Комунальна власність	Приватна власність	Колективна власність	З неї АТ	Міжнародні організації та юридичні особи інших держав
Вся промисловість	2,6 (16,6)	4,9 (2,0)	24,5 (1,6)	67,5 (78,7)	12,9 (61,9)	0,5 (1,1)
Обробна промисловість	2,1 (10,5)	2,2 (0,2)	25,8 (2,1)	69,4 (85,7)	12,9 (65,7)	0,5 (1,5)
Хімічна та нафтохімічна промисловості	1,9 (18,6)	0,2 (0,2)	22,7 (2,2)	74,3 (76,7)	10,4 (54,8)	0,9 (2,3)
Виробництво інших неметалевих виробів (будматеріали, скловироби)	1,1 (3,6)	0,5 (0,2)	23,7 (2,1)	74,3 (92,6)	19,0 (73,6)	0,4 (1,5)
Металургія та обробка металу	3,0 (15,9)	0,5 (0,1)	26,2 (0,5)	69,9 (83,3)	13,3 (77,0)	0,4 (0,2)
Машинобудування	2,8 (14,2)	0,5 (0,1)	25,0 (2,1)	71,3 (83,1)	15,7 (65,5)	0,4 (0,5)

Які ж причини вже близько десятиліття стримують процес розвитку промисловості України? Аналізуючи ці несприятливі фактори, можна з впевненістю виділити величезний рівень трансакційних витрат, що є характерним для моделі перехідної економіки або для економіки країн, що розвиваються.

У першу чергу, це витрати, пов'язані з недосконалістю розвитку інституту приватної власності в Україні. Методи ваучерного або сертифікатного аукціонів, за якими була здійснена передача прав власності держави у власність колективів цих підприємств, не наділили окремого пересічного власника-акціонера повним усвідомленням своїх прав та можливостей визначення шляхів подальшого розвитку підприємства, проте це досить логічно. Приватний економічний інтерес, на який робився акцент в процесі приватизації, завжди переважав над колективним інтересом, але вигоди сьогодення набагато привабливіші, ніж досить таки примарні дивіденди в майбутньому. Пересічний акціонер, який володіє незначною часткою статутного фонду підприємства, співставляючи свої витрати (часу, фізичних та моральних зусиль) та вигоди від участі в процесі управління підприємством, далеко не завжди робить вибір на користь останнього. Крім того, нереалізоване право на кінцевий дохід (дивіденди) абсолютно не

стимулює окремих робітників-акціонерів підвищувати ефективність своєї діяльності, не використовувати свою посаду і відповідні права у своїх особистих цілях, навіть якщо це суперечить колективним інтересам, зводить до нуля мотивацію інвестування у специфічні ресурси (локальне вдосконалення процесу виробництва). Інший, ще вагоміший елемент трансакційних витрат, пов'язаний з діяльністю акціонерних товариств, – це витрати опортуністичної поведінки управляючого, головного менеджера цього підприємства. Аналізуючи процеси першого десятиріччя приватизації та акціонування в Україні, можна виділити такі варіанти розвитку подій. За першим варіантом, головний менеджер (директор) цього підприємства процес акціонування переводить у русло особистої приватизації підприємства шляхом викупу контрольного пакета акцій і т.д. до 100 % акцій. Основною перешкодою на шляху особистої приватизації може стати фінансова неспроможність головного менеджера скупити необхідну кількість акцій за ціною, яка була визначена на початку процесу акціонування, або ж, навіть маючи таку фінансову можливість, управляючий може прискорити падіння курсу акцій підприємства і скупити їх з меншими витратами. Процес падіння курсу акцій багатьох промислових підприємств, зокрема у машинобудівній галузі, досить таки об'єктивний через дію ряду факторів: знос основних фондів, нестачу обігових коштів, відсутність прямих інвестицій і т.д. Внутрішні механізми контролю діяльності головного менеджера за таким варіантом фактично відсутні, але тут можуть набрати чинності зовнішні механізми контролю, а саме: можливість поглинання цього підприємства іншими компаніями чи корпораціями. Другий варіант, за яким контрольний пакет акцій підприємства скуповується іншою компанією, може встановити жорсткі межі трансакційних витрат, пов'язаних з діяльністю головного менеджера. Але такий варіант пов'язаний з новими ризиками.

По-перше, не завжди акції промислового підприємства скуповуються певною компанією з метою подальшого розвитку цього підприємства, можливі інші, спекулятивні цілі; по-друге, поглинання і контроль іншою компанією практично зводять до нуля мотивацію головного менеджера здійснювати інвестиції в специфічні ресурси (тотальне вдосконалення процесу виробництва).

Такі варіанти розвитку подій та трансакційні витрати, пов'язані з ними, достатньо реальні та спостерігаються в економічному житті України, хоча їх аналіз ускладнений недоступністю офіційної інформації по окремих підприємствах. Підсумовуючи, згадаємо відому теорему Р. Коуза: “Лише за умови чітко визначених та захищених прав власності та нульового рівня трансакційних витрат розподіл ресурсів та структура виробництва будуть найоптимальнішими”. Звичайно, досягти нульового рівня трансакційних витрат неможливо, але активний розвиток інституту приватної власності в Україні, на нашу думку, зміг би скоротити наявний рівень цих витрат та їх негативний вплив на економічні реалії. Процес розподілу і перерозподілу акціонерної власності великих промислових підприємств не зупиниться і не дасть бажаних результатів доти, поки не знайдеться реальний власник

кожного окремого підприємства, який буде реально зацікавлений у розвитку промислового виробництва задля примноження свого добробуту і збільшення багатства нації. Забезпечити ці умови може лише держава шляхом втілення в життя ідеї промислового розвитку України, яка буде забезпечена високим рівнем розвитку інституту приватної власності.

Пономарьова, І.С. Вплив інституціональних аспектів на рівень розвитку промислового виробництва в Україні / І.С. Пономарьова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць.- Суми: УАБС НБУ, 2004.- Т. 11.- С. 327-336.